

**ОЦЕНКА НА РАЗНООБРАЗИЕТО И ВЗАИМОВРЪЗКИТЕ МЕЖДУ
АГРОНОМИЧЕСКИ И КАЧЕСТВЕНИ ПОКАЗАТЕЛИ В СОРТИМЕНТ ОТ
ГЕНОТИПОВЕ ТВЪРДА ПШЕНИЦА**

Красимира Танева, Виолета Божанова

Институт по полски култури, 6200 Чирпан, България,

E-mail: krasimira.taneva@abv.bg

**ASSESSMENT OF DIVERSITY AND ASSOCIATION BETWEEN AGRONOMIC AND
QUALITY TRAITS IN SORTIMENT OF DURUM WHEAT GENOTYPES**

Krasimira Taneva, Violeta Bozhanova

Field Crops Institute, 6200, Chirpan

E-mail: krasimira.taneva@abv.bg

ABSTRACT

In the investigation were included 24 durum wheat genotypes – varieties and breeding lines of different origin – Bulgaria- Field Crops Institute – Chirpan, Europe, CYMIT-Mexico and ICARDA-Syria. All genotypes were grown in field conditions in the competitive variety trials in four repetitions in harvesting year 2013/2014 and were analyzed for agronomically important traits and traits associated with grain quality. For statistical processing of the data were used variation analysis, analysis of variance, Duncan's test for multiple comparing of means and principle component analysis – PCA. Significant diversity for the studied traits based on the variation coefficients was found. In regard to the agronomic traits the greatest variation was determined for: yield, kernel weight per spike, tillering and kernel number per spike. For quality traits highest variation was recorded for: pigmented losses at grinding of grain, SDS-value, gluten softening, bug damage degree. Correlation between some agronomic and quality traits was found, too. Based on the PC analysis studied genotypes are divided into different groups. In the group with the highest SDS sedimentation and protein content fall 4 foreign variety, two Bulgarian varieties and 5 breeding lines. The group, characterized by the highest content of wet gluten and yellow pigments contains - 2 foreign variety, variety Predel and two breeding lines and in the group with higher yield fall 5 breeding lines.

Key words: durum wheat, variability, correlations, multivariate methods

УВОД

Твърдата пшеница се използва за преработване в различни тестени изделия, които са основна храна за хората, а поради спецификата на зърното си (състав, структура и свойства) е предпочитана суровина най-вече за производство на висококачествени макаронени изделия (Dexter and Matsuo, 1980; Feillet and Dexter, 1996; Петрова, Ив., Белчева, Л., 2000).

Основен приоритет в селекцията на твърда пшеница е създаването на високодобивни сортове с подобро качество на зърното. Главните признаци свързани с качеството на зърното, гриса и макароните попадащи под внимание на селекционерите са: хектолитрова маса, стъкловидност, маса на 1000 зърна, пепелно съдържание, съдържание на жълти пигменти, съдържание на протеин, количество и сила на глутена, SDS-седиментационен обем, генетични маркери за качество (глиадини и глутенини), вискоеластични свойства на мокрия глутен, компресибилитет и отпускане, реологична оценка на макаронените теста.

Работата на селекционерите по отношение на подобряване на качеството на зърното е свързана с редица трудности, дължащи се на различни фактори. Малките различия във варирането на гените, контролиращи различните показатели свързани с качеството на зърното в съвременните сортове твърда пшеница са съществено ограничение при селекционното подобряване на тези признаци (Blanco et al, 1994). Това налага в програмите по селекция да се включват голям брой генотипове с различен еколого-географски произход. Изучаването на съществуващото генетично разнообразие и включването му в хибридизационните програми е важно за по-нататъшното подобряване на добива и качеството. Мултивариансните статистически методи се използват широко за оценка на

генетичното разнообразие на селекционни материали. Те служат както за графично представяне на отдалечеността между генотиповете, така и за характеризиране на варирането по признаци и връзките между тях (Божанова и др. 2006).

Целта на настоящето изследване е да се направи оценка на разнообразието и взаимовръзките между агрономически и качествени показатели в сортимент от генотипове твърда пшеница с различен еколого-географски произход.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

В изследването са включени 24 генотипа твърда пшеница - сортове и селекционни линии с различен произход - България-ИПК-Чирпан, Европа, СУМИТ-Мексико и ICARDA-Сирия. Всички генотипове са отглеждани при полски условия в конкурсен сортов опит в четири повторения през реколтната 2013/2014 г. и анализирани по агрономически важни признаци и признаци свързани с качеството на зърното по общоприети методики. За сравнение са използвани стандартните сортове Предел и Сатурн-1. Определени са физичните свойства на зърното, съдържанието и качеството на протеина/глутена на зърното и гриса, цвета и кулинарно качество на тестените продукти. Хектолитровата маса и масата на 1000 зърна са определени съответно по БДС EN ISO 7971:2009 и БДС ISO 520:2010. Стъкловидността на зърното е определена съгласно стандарт БДС EN 15585:2008. Експерименталното смилане на зърното до грис е извършено с адаптирана лабораторна мелница QC-109 Labor Mim. Добивът на грис е изчислен на база зърно с 14% влага и е коригиран за влага на гриса също 14%.

Съдържанието на протеин в зърното и гриса е определено по метода на Келдал (N x 5,7) съгласно БДС EN ISO 20483: 2006, а на мокър глутен по БДС EN ISO 21415-2: 2008. Качеството на протеина/глутена е оценено по седиментационен обем на цяло смляно зърно с натриев додецил сулфат (SDS) (ICC 151: 1990).

Съдържанието на жълтите пигменти е определено спрямо стандартна крива с чист β -каротин (БДС EN ISO 11052: 2006). Получаването и кулинарната оценка на тестения продукт под формата на дискове с диаметър 7 mm по показателя число на кулинарно качество (ЧКК) е извършено по микрометода на Alause (1977).

Съдържанието на влага в зърното и продуктите от преработването му, необходима за преизчисляване на резултатите на база сухо вещество е определена съгласно БДС EN ISO 712: 2010.

За статистическа обработка на данните е използван пакет с програми Statistica 6.0. (StatSoft, Inc. 2002). Приложени са вариационен анализ, анализ на варианса и многофакторно сравняване по Дънкан ($P < 0.05$) и принципен компонентен анализ - PCA. Използван е софтуерът STATISTICA 7.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

От проведения анализ на варианса за агрономическите признаци, свързани с добива и признаците, свързани с млевното качество се установи статистическо достоверното влияние на генотипа върху варирането на всички изследвани агрономически признаци и на два от признаците, свързани с млевното качество – маса на 1000 зърна и стъкловидност. Този факт позволи да бъде изчислена достоверността на разликите между средните аритметични на участващите в извадката сортове и селекционни линии чрез множествен тест за достоверност по Дънкан. По отделните анализирани признаци генотиповете се разпределят в различен брой групи, статистически достоверно различаващи се помежду си, отразени в таблици 1 и 2.

По показателите свързани с агрономическите признаци най-голямо вариране в извадката от проучвани генотипове се наблюдава по отношение на добива от 100 kg/da при сорт Северина до 427 kg/da при селекционна линия Д-7557 и съответно е изчислен най-висок

вариационен коефициент – CV - 36,76 % . Значително вариране е отчетено и по признаците; тегло на зърната в клас – CV - 19.0, братимост - CV -16.5 %, брой зърна в клас - CV - 15.7 %, тегло на зърната в клас -- CV -12.6 % .

Таблица 1. Агрономически признаци свързани с добива

Генотип	Добив, kg/da	Братимост, брой	Височина на растение, cm	Дължина на класа, cm	Брой класчета/клас брой	Брой зърна/клас брой	Тегло на зърната, g
1.Предел	223bcde	4.5a	92.7ef	8.35cdefgh	24.3cdefg	55.0bcdef	1.99abcde
2.Сатурн-1	185abc	4.6a	80.1a	8.75efghi	22.2bcd	65.6fg	1.91abcd
3.Северина	100a	7.8c	90.8def	8.65defghi	26.1fgh	65.6fg	2.68e
4.Superdur	294ef	6.7abc	90.1def	8.70defghi	21.7bc	57.2cdef	1.77abcd
5.Selyemdur	307def	7.4bc	82.2abc	9.70hi	26.7gh	62.9efg	2.26cde
6.Betadur	174abc	7.4bc	86.1bcd	9.45ghi	25.8fgh	52.6bcdef	2.02abcde
7.Auradur	228bcde	5.5ab	91.3def	8.95efghi	24.4cdefg	59.0cdef	2.23cde
8.TD-97	146ab	6.3abc	90.3def	9.95i	24.1cdefg	60.7defg	2.11bcde
9.DF-009114002	222bcde	5.5ab	86.1bd	8.20cdefg	24.8defgh	61.3defg	2.35de
10.Д-7724	304def	5.0a	90.7def	7.35abcd	21.9bc	53.2bcdef	1.83abcd
11.М-287	128ab	6.1abc	80.6ac	7.75bcde	25.9fgh	50.0abcde	1.59abc
12.Д-7557	426g	7.5bc	109.4i	6.30a	23.0bcde	45.7abc	2.26cde
13.М-6433	126ab	4.8a	77.2a	8.40cdefgh	25.6efgh	46.7abcd	1.32a
14.М-615	225bcde	6.6abc	98.6gh	7.90bcdef	26.3fgh	41.1ab	1.34a
15.М-376	163abc	6.2abc	94.0fg	8.45cdefgh	22.4bcd	50.8bcde	1.54abc
16.М-431	166abc	6.4abc	94.4fg	9.25fghi	24.0cdefg	48.2abcd	1.54abc
17.Д-8138	200abcd	5.4ab	100.3h	7.15abc	27.3h	73.9g	1.75abcd
18.Д-8308	195bcde	8.1c	79.0a	6.20a	18.6a	36.5a	1.41ab
19.Д-8326	354fg	5.9abc	90.2def	6.75ab	20.9ab	55.3bcdef	2.36de
20.ДВ-8359	210bcd	6.6abc	89.5def	8.65defghi	23.8cdef	63.5efg	2.39de
21.Д-8362	177abc	6.7abc	87.8bde	7.25abc	20.4ab	55.3bcdef	1.94abcd
22.Д-8370	265cdef	6.1abc	76.5a	7.35abcd	22.0bc	63.1efg	2.35de
23.Д-7864	360fg	7.6bc	95.3fgh	8.60defgh	25.2efgh	51.6bcdef	2.13cde
Mean x	227.7	6.29	89.27	8.18	23.80	55.43	1.96
Min/Max	100-427	4.5-8.1	76.5-109.4	6.20-9.95	18.6-27.3	36.5-73.9	1.32-2.68
Variance	7005.2	1.09	62.17	1.06	5.05	75.98	0.14
Std.dev.	83.7	1.04	7.88	1.03	2.25	8.72	0.38
CV	36,76	16.5	8.8	12.6	9.5	15.7	19.0

Варирането по признаците свързани с млевното качество (табл. 2) е в по-малки граници, в сравнение с варирането на агрономическите признаци (табл. 1). Най-значително е то по отношение на масата на 1000 зърна - CV - 10,32 % и стъкловидността – CV – 9,87 %. Несъществено вариране е отчетено по показателите хектолитрова маса - 76,8-84,1 kg/hl и по добив на грис 57,0-63,4%.

Таблица 2. Показатели за млевно качество

Генотип	Хектолитрова маса, kg/hl	Маса на 1000 зърна, g с.в.	Стъкловидност, %	Добив на грис, %
1. Предел	77,3	35,1j	63a	58,0
2. Сатурн-1	77,8	33,3ghi	91bc	59,8
3. Северина	78,1	34,2ij	86bc	61,6
4. Superdur	77,2	31,0cde	89bc	61,2
5. Selyemdur	81,2	31,4def	86bc	61,3
6. Betadur	78,3	33,2ghi	86bc	61,5
7. Auradur	77,2	30,8cd	88bc	62,0
8. TD-97	78,9	32,7fgh	87bc	60,6
9. DF-00009114002	81,7	32,1defg	85bc	61,2
10. Д-7724	76,8	30,8cd	60a	57,9
11. М-287	77,1	25,9a	82bc	57,1
12. Д-7557	82,0	40,4m	77b	63,2
13. М-6433	77,7	31,8def	87bc	61,1
14. М-615	80,2	33,5hi	82bc	60,9
15. М-376	77,1	28,3b	90bc	58,1
16. М-431	81,4	33,2ghi	84bc	61,7
17. Д-8138	78,5	28,5b	90bc	57,0
18. Д-8308	78,8	38,4l	86bc	62,2

19. Д-8326	80,4	37,71	83bc	62,8
20. ДВ-8359	77,4	33,4ghi	96c	60,5
21. Д-8362	80,7	32,3efgh	94c	61,9
22. Д-8370	79,8	29,9c	91bc	63,4
23. Д-7864	79,6	36,4k	78b	62,1
24. Д-8367	84,1	37,6kl	85bc	62,6
Mean x	79,1	33,0	84,4	60,8
Min/Max	76,8-84,1	25,9-40,4	60,0-96,0	57,0-63,4
Variance	3,85	11,59	69,47	3,54
Std. dev.	1,96	3,40	8,33	1,88
CV	2,48	10,32	9,87	3,09

За реколта 2014 г. се наблюдава значително вариране по отношение на съдържанието на жълти пигменти във веригата зърно-грис-макаронен продукт. Отчетени са високи нива на жълти пигменти за 12 от анализирани селекционни линии и за 6-те чуждестранни сорта. Четири от анализирани генотипи (М-615, ДВ-8359, М-431, Д-8370) са със съдържание на жълти пигменти над 10 ppm с.в. и от тях се получават макаронени изделия с интензивен жълт цвят (8-10 ppm с.в.). Осем генотипи (Д-8367, Д-7864, Д-8362, Д-7724, Д-8326, Д-8138, Д-7557, М-376) са с достатъчно високи нива на жълти пигменти (8-9 ppm с.в.), за да се получат макаронени изделия с хубав жълт цвят (6-7 ppm с.в.). Всички чуждестранни сортове са с висока концентрация на жълти пигменти (8-10 ppm с.в.) и от тях се получават макаронени изделия с желания цвят (6,5-8,3 ppm с.в.). Пигментните загуби при преработване на зърното до грис и макаронен продукт като косвен показател за активността на зърнената липоксигеназа през реколта 2014 са сравнително ниски. Общите загуби при всички изучавани генотипове варират в диапазон от 12,5-27,8% и са по-ниски от пигментните загуби при преработване на зърното от стандартните сортове Предел (31,8%) и Сатурн 1 (33%) (Таблица 3).

Таблица 3. Съдържание на жълти пигменти и пигментни загуби във веригата зърно-грис-макаронен продукт

Генотип	Съдържание на жълти пигменти, ppm с.в.			Загуби при смилане, % спрямо зърното	Загуби при производство на макаронен продукт, % спрямо гриса	Общи загуби, %
	зърно	грис	диск			
1.Предел	9,04j	8,68j	6,31e	4,7	27,1	31,8
2.Сатурн-1	8,58fgh	7,69g	5,95c	10,4	22,6	33,0
3.Северина	6,85a	6,01a	5,24a	12,3	12,8	25,1
4.Superdur	10,11	9,70lm	8,30n	4,0	14,4	18,4
5.Selyemdur	10,23l	9,86mn	7,49j	3,6	24,0	27,6
6.Betadur	8,38ef	7,63fg	6,52f	8,9	14,5	23,4
7.Auradur	8,48efg	7,48f	6,86g	11,8	8,3	20,1
8.TD-97	10,51m	10,4o	9,20o	1,0	11,5	12,5
9.DF-009114002	7,81c	7,17e	6,16d	8,2	14,1	22,3
10.Д-7724	8,33e	8,1h	6,76g	2,8	16,5	19,3
11.М-287	7,22b	6,32b	5,62b	12,5	11,1	23,6
12.Д-7557	8,77hi	8,54ij	7,36i	2,6	13,8	16,4
13.М-6433	7,18b	6,61c	5,97c	7,9	9,7	17,6
14.М-615	10,12l	10,02n	8,08m	0,9	19,4	20,3
15.М-376	8,84i	8,48ij	7,32i	4,1	13,7	17,8
16.М-431	11,74n	11,35p	10,06p	3,3	11,4	14,7
17.Д-8138	8,08d	6,83d	6,07cd	15,5	11,1	26,6
18.Д-8308	7,24b	6,92d	6,1d	4,4	11,8	16,2
19.Д-8326	8,62gh	7,95h	6,36e	7,8	20,0	27,8
20.ДВ-8359	10,19l	9,54l	8,23n	6,4	13,7	20,1
21.Д-8362	7,97cd	7,29e	6,17d	8,5	15,4	23,9
22.Д-8370	10,17l	9,61l	7,92l	5,5	17,6	23,1
23.Д-7864	9,32k	8,45i	7,19h	9,3	14,9	24,2
24.Д-8367	9,33k	8,99k	7,62k	3,6	15,2	18,8
Mean x	8,88	8,32	7,03	6,67	15,19	21,86
Min/Max	6,85-11,74	6,01-11,35	5,24-10,06	0,90-15,50	8,3-27,1	12,5-33,0
Variance	1,54	1,96	1,38	15,46	21,21	26,64
Std. dev.	1,24	1,40	1,17	3,93	4,61	5,16
CV	13,99	16,83	16,69	58,98	30,31	23,61

Съдържанието на протеин в зърното варира от 13,56-17,65%, а в гриса от 12,40-16,79%. С най-ниско съдържание на протеин в зърното и гриса са линията Д-7724 и сорт Предел, а с най-високо съдържание - линията М-376. Съдържанието на мокър глютен в зърното варира от “не се отмива”-33,2% с.в. и от 26,4-35,2% с.в. в гриса (Таблица 4).

Таблица 4. Съдържание на протеин и мокър глютен в зърното и гриса

Генотип	Протеин, % с.в.		Глютен, % с.в.	
	зърно	грис	зърно	грис
1.Предел	13,56a	12,40a	25,5c	27,5b
2.Сатурн-1	14,76defg	13,69cdef	28,4e	30,6efg
3.Северина	15,28hi	14,32hi	29,2efg	31,2fgh
4.Superdur	15,81jk	14,77j	32,0k	34,0m
5.Selyemdur	14,92efgh	13,88efg	30,0ghi	32,7ijkl
6.Betadur	14,63def	13,56cde	27,2d	29,6cde
7.Auradur	15,53ij	14,39i	31,2jk	32,8klm
8.TD-97	15,12ghi	14,16ghi	30,4hij	32,4hijkl
9.DF-009114002	15,20ghi	14,12ghi	31,0ijk	33,4lm
10.Д-7724	13,71ab	12,65a	24,4b	26,4a
11.М-287	16,47l	15,39k	30,6hij	33,0klm
12.Д-7557	14,09bc	13,03b	26,0c	27,6b
13.М-6433	16,16kl	15,05j	30,8ij	32,6ijkl
14.М-615	14,37cd	13,38c	26,0c	28,4bc
15.М-376	17,65m	16,79l	33,2l	35,2n
16.М-431	15,30hi	14,28hi	29,6fgh	32,0hijk
17.Д-8138	15,99k	14,98j	29,0efg	32,0hijk
18.Д-8308	16,00k	14,96j	не се отмива	29,6cde
19.Д-8326	14,89efgh	13,74def	26,0c	28,8bcd
20.ДВ-8359	15,07gh	14,12ghi	28,9efg	31,6ghij
21.Д-8362	15,13ghi	14,18ghi	28,8ef	31,4ghi
22.Д-8370	15,15ghi	14,18ghi	29,6fgh	31,8ghijk
23.Д-7864	15,04fgh	14,01fgh	26,8cd	30,0def
24.Д-8367	14,55de	13,48cd	26,2cd	28,3b
Mean x	15,18	14,15	27,53	30,95
Min/Max	13,56-17,65	12,40-16,79	0-33,2	26,4-35,2
Variance	0,80	0,85	39,61	5,18
Std. dev.	0,89	0,92	6,29	2,28
CV	5,87	6,52	22,86	7,35

Най-голямо вариране в изучаваната извадка от генотипове е отчетено по отношение на показателите, свързани с качеството на протеина и съответно са изчислени следните вариационни коефициенти - SDS-обем, 44,79 %, отпускане зърно - 43,81 %, отпускане грис - 50,61 %, компресибилитет - 28,34 %. Получените резултати показват, че силен глютен по всички качествени показатели извяват 3 селекционни линии- Д-8367, Д-8362, Д-8370 и 6-те чуждестранни сорта. SDS-седиментационният обем на тези линии варира от 43-68 cm³, а показателите отпускане и компресибилитет на мокрия глютен в зърното и гриса са в диапазони съответно 6-9 и 4-11 mm и 60-90 и 60-95 ИДК ед. Най-силен е глютенът на линии Д-8367, Д-8362, Д-8370 и двата сорта Selyemdur и Superdur. Линия Д-8367 по качество на глутена спада към групата твърди пшеници със свръх силен глютен (Таблица 5).

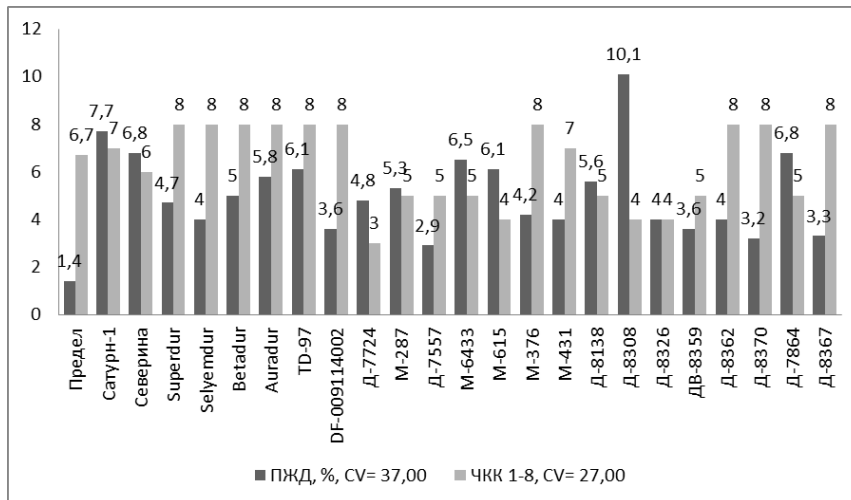
Таблица 5. Качество на протеина/глутена на зърното и гриса

Генотип	SDS-обем, cm ³	Отпускане, mm		Компресибилитет, ИДК ед.	
		зърно	грис	зърно	грис
1.Предел	41g	8,0bc	8,0cd	84e	85e
2.Сатурн-1	46hi	10,0d	10,0de	90f	90e
3.Северина	42gh	11,8e	16,0f	100g	107,5f
4.Superdur	57j	7,0d	7,0bc	70d	72,5c
5.Selyemdur	60jk	7,0cd	6,0b	80e	79,5d
6.Betadur	43gh	9,5cd	8,5cd	90f	87,5e
7.Auradur	49i	9,0cd	9,0de	90f	90e
8.TD-97	43gh	9,0gh	10,8e	90f	94,5e
9.DF-009114002	68l	9,0cd	9,0de	90f	89,5e
10.Д-7724	31f	17,0gh	22,0h	110hi	120h
11.М-287	20ab	17,0gh	22,5hi	112hij	119,5h
12.Д-7557	19ab	12,0e	16,5f	100g	110,5fg
13.М-6433	22abc	17,5ghi	22,5hi	112,5hij	120h
14.М-615	26cde	18,0hi	24,0i	115j	120h
15.М-376	20ab	16,5fgh	21,0h	109,5hi	118,5h
16.М-431	27def	15,0f	19,0g	107,5h	116gh
17.Д-8138	29ef	16,0fg	21,5h	110hi	120h
18.Д-8308	18a	-	27,0j	-	120h
19.Д-8326	23bcd	17,0gh	22,0h	112,5ij	120h
20.ДВ-8359	19ab	17,5ghi	24,0i	113ij	120h
21.Д-8362	60jk	6,0b	5,5ab	65c	65ab
22.Д-8370	64kl	7,0b	6,0b	70d	67,5bc
23.Д-7864	20ab	19,0i	26,5j	115j	120h
24.Д-8367	59j	6,0b	4,0a	60b	60a
Mean x	37,8	11,7	15,3	91,5	100,5
Min/Max	18-68	0-19	4-27	0-115	60-120
Variance	285,85	26,45	60,30	672,46	439,59
Std. dev.	16,90	5,14	7,77	25,93	20,97
CV	44,79	43,81	50,61	28,34	20,85

Една от причините за много ниското качество на глутена на някои образци, освен принадлежността им към твърди пшеници със слаб тип глютен с ниски SDS-обеми, е силната повреда на зърното от житна дървеница (ПЖД) (3-10%). Най-високо е съдържанието на дефектирано от житна дървеница зърно на линии Д-8308 (10,1%) и глютен от зърното не се отмива. Съдържанието на повреденото зърно на Сатурн-1 възлиза на 7,7% и независимо от високата стойност на SDS-обема (46 cm³) глютенът е със сравнително по-ниско качество от обичайното за този принципно силен сорт. Същото се отнася и за сорт Северина със SDS-обем 42 cm³ и 6,8% повредено зърно. Повредата на зърното на стандарта Предел е под 2% и глютенът му запазва високото си качество (фиг. 1).

Данните от кулинарната оценка на сварените макаронени продукти (фиг.1) показват, че само от една селекционна линия (Д-7724) с протеиново съдържание под 14% с.в. и много слаб глютен се получават изделия с ниско кулинарно качество (ЧКК=3). Девет селекционни линии в зависимост от комбинацията на слабия глютен с протеиновото съдържание (14-16% с.в.) извяват средно кулинарно качество (ЧКК=4-5). Българският сорт Северина (с ПЖД=6,8%) дава изделия с добро кулинарно качество (ЧКК=6). Линия М-431 независимо от слабия си глютен дава изделия с много добро кулинарно качество (ЧКК=7). Трите линии със силен глютен, линия М-376 със слаб глютен, но с много високо протеиново съдържание (17,7% с.в.) и шесте чужди сорта твърда пшеница получават най-висока кулинарна оценка (ЧКК=8). Стандартните сортове Предел и Сатурн-1 показват много добро кулинарно качество (ЧКК=6,7 и ЧКК=7).

Фигура 1. Съдържание на повредено от житна дървеница зърно и кулинарно качество на селекционните линии

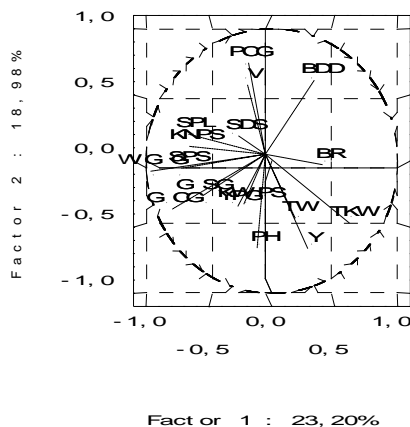

Извършен е и факторен анализ по метода на главните компоненти в колекцията от 23 бр. подобрани генотипове твърда пшеница въз основа на основни агрономически и качествени показатели. Както се вижда от фигурата около половината от общото вариране (42%) на фенотипното изражение на генотиповете по изучаваните признаци се дължи на първите два главни компонента – PC1 и PC2. Тази стойност не е голяма и свидетелства за значително разнообразие на генотиповете по изследваните признаци. Приложеният РС анализ, представен на фигура 2 дава информация за корелативните връзки между изучаваните признаци за условията на 2014 г. В зависимост от величината на ъгъла, който се образува между векторите на всеки два признака, могат да се определят корелационните зависимости между тях. Установена е положителна корелация между съдържанието на протеин (PCG) и SDS-обема. Редица автори също докладват за положителна корелация между съдържанието на протеин и SDS-обем (Fowler and De La Roche, 1975; Autran and Galterio, 1989; Galterio et al., 1993; Novaro et al., 1997; Porceddu et al., 1998), а за умерена отрицателна корелация се съобщава от Autran et al. (1986) и Boggini et al. (1997). От друга страна някои учени правят заключения, че протеина и качеството на глутена са независими признаци и нямат връзка помежду си (Grzybowski and Donnelly, 1979, Quick and Donnelly, 1980). В нашето изследване е намерена отрицателна корелация между SDS-обем и съдържанието на протеин в зърното (PCG) със съдържанието на жълти пигменти в зърното (YCG). Подобни резултати докладват и Dexter (1988) и Novaro et al. (1997). Установени са положителни корелативни връзки между някои агрономически признаци и тези, свързани с качество: между дължина на класа (SPL) и качествените признаци SDS и мокър глутен в зърното (WGG); между броя на класчетата (SPS) и качествените признаци мокър глутен в зърното (WGG), компресибилитет на глутена в зърното (GCG), отпускане на глутена в зърното (GSG) и между жълти пигменти (YPG) и теглото на зърната (KWPS) и височината на растенията (PH). Налице са и положителни корелативни връзки между някои агрономически признаци: между добив (Y) и признаците - височина на растението (PH), хектолитрова маса (TW), маса на 1000 зърна (TKW), братимост (BR). Между векторите на някои количествени признаци и някои от векторите на агрономическите признаци се образуват тъпи ъгли, което свидетелства за наличие на отрицателни корелативни връзки между тях. Такива взаимовръзки се установяват между: SDS и агрономическите признаци: добив (Y), хектолитрова маса (TW) и височина на растението (PH); между съдържанието на протеин в зърното (PCG) и признаците: добив (Y), маса на 1000 зърна (TKW), хектолитрова маса (TW), тегло на зърната (KWPS) и братимост

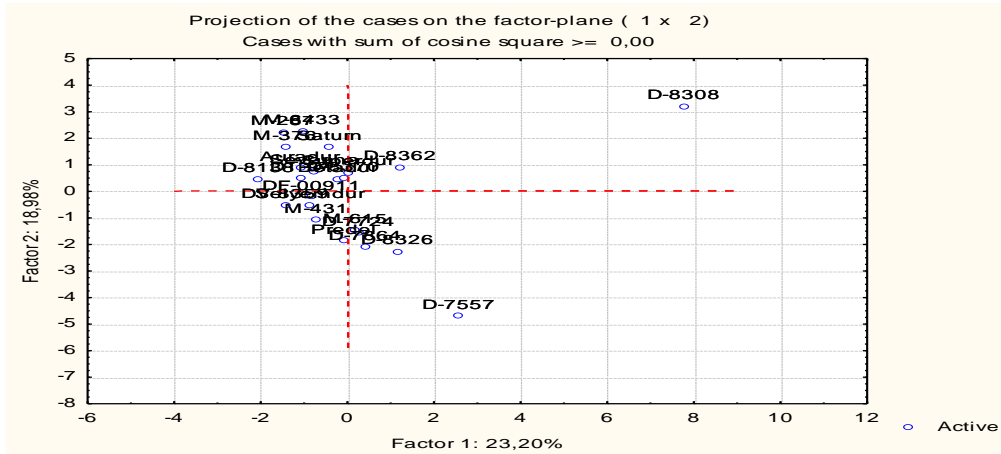
(BR) и между стъкловидността (V) и признаците: добив (Y), маса на 1000 зърна (TKW), хектолитрова маса (TW) и братимост (BR). За отрицателна корелация между протеин и признаците маса на 1000 зърна и хектолитрова маса докладват и Matsuo и Dexter (1980), а Bechere, E. et al. (2002) съобщават за висока отрицателна корелация между съдържанието на протеин и тегло на зърната. Взаимовръзките между качествените параметри които се проявяват се влияят в известна степен от климатичните условия по време на наливане на зърното. Така в зависимост от температурата и влажността по време на тази фаза, корелационните коефициенти между някои качествени признаци, като маса на 1000 зърна и съдържание на протеин и съдържание на жълти пигменти и SDS-обем могат да бъдат положителни, отрицателни или близки до нула (Rharrabti, Y. et al, 2003).

Мултивариансните методи за анализ се използват широко за оценка на генетичното разнообразие на селекционни материали. На фигура 3 е представено разположението на генотиповете според техните стойности за главните компоненти PC1 и PC2. При съпоставянето на двете фигури (фиг. 2 и 3) може да бъде преценено свързването на генотиповете в групи по определени признаци. Колкото точките на генотиповете от фигура 3 са разположени по-близо до векторите на съответните признаци от фиг. 2, толкова този признак е определящ в групирането им. Изследваните генотипове се разпределят в четири групи. Първата група обединява най-голям брой генотипове – 11 бр. с високи стойности по показателите SDS, протеин, стъкловидност, свързани с качеството на зърното и по агрономическите показатели: дължина на класа и брой зърна в клас. В тази група попадат чуждите сортове Auradur, Betadur, Superdur, TD-97, българските сортове Сатурн-1 и Северина и 5 селекционни линии: М-287, М-6433, М-376, Д-8138, Д-8370. Във втората група се обединяват 5 генотипа с високи стойности по показателите мокър gluten в зърното, компресибилитет на glutena в зърното, отпускане на glutena в зърното и съдържание на жълти пигменти в зърното, свързани с качеството на зърното и по агрономическите показатели: брой класчета и височина на растенията. В тази група попадат сортовете DF-009114002, Selyemdur, Предел и 2 селекционни линии: ДВ-8359, М-431. В третата група се обединяват 5 селекционни линии: М-615, Д-7724, Д-7864, Д-8326, Д-7557 с най-високи стойности по агрономическите признаци, свързани с добива – хектолитрова маса, добив зърно, маса на 1000 зърна, братимост. В четвъртата група попадат само 2 селекционни линии, които се характеризират с най-високи стойности по показателя повреда от житна дървеница: Д-8362 и Д-8308.

Projection of the variables on the factor -
plane (1 x 2)

Фиг. 2. PC анализ на агрономически признаци и признаци, свързани с качеството на зърното

Фиг. 3. РС анализ на сортове и линии твърда пшеница

ИЗВОДИ

Установено е значително вариране в извадката от изучаваните генотипове по признаците, свързани с качеството на зърното. Най-голямо вариране е отчетено по отношение на показателите, свързани с качеството на протеина и съдържанието на жълти пигменти и пигментни загуби.

Въз основа на РС анализа са установени взаимовръзки между отделни групи от изучаваните признаци по-важни от които са: положителната корелация между съдържанието на протеин (PCG) и SDS-обема, отрицателната корелация между SDS-обем и съдържанието на протеин в зърното (PCG) със съдържанието на жълти пигменти в зърното (YCG) и отрицателните корелации между съдържанието на протеин в зърното (PCG) и признаците: добив (Y), маса на 1000 зърна (TKW), хектолитрова маса (TW) и тегло на зърната от клас (KWPS).

Извършеното групиране на генотиповете въз основа на РС анализ улеснява оценяването им по комплекс от признаци, свързани с добив и качество на зърното и спомага за идентифицирането на генотипове с най-добра комбинация между тях с цел бъдещето им използване в комбинативната селекция.

ЛИТЕРАТУРА

Божанова В., Д. Дечев, С. Недялкова, 2006. Използване на мултивариантни методи за оценка на отдалечени видове от сем. Gramineae. *Field Crops Studies*, 2006, Vol. III – 1, 25-30.

Петрова, И., Л. Белчева, 2000. Биохимична основа на кулинарния потенциал на твърдата пшеница. *Селскостопанска наука* 1, 9-12.

Alause, J., 1977. Appreciation de la pastifiabilité des blés durs par écrasement de pastilles cuites entre deux plaques de verre. In: *Bases biochimique et technologique de l'amélioration de la qualite des blés durs*. FAO-Symposium, Montpellier, 7-9 Décembre.

Autran, J.C., Abecassis, J. and Feillet, P. 1986. Statistical evaluation of different technological and biochemical tests for quality assessment in durum wheats. *Cereal Chemistry* 63:390-394.

Autran, J. C. and Galterio, G. 1989. Associations between electrophoretic composition of proteins, quality characteristics and agronomic attributes of durum wheats II. Protein - quality associations. *Journal of Cereal Science* 9:195-215.

Bechere, E., R. J. Peña, Mitiku, D., 2002. Glutenin Composition, Quality Characteristics, and Agronomic Attributes of Durum Wheat Cultivars Released in Ethiopia. *African Crop Science Journal*, Vol. 10, Num. 2, 2002, pp 173-182.

Blanco A, Zacheo S, Antonacci M, Tribuzio G and Bufano AG, 1994. Frumenti diploidi

selvatici e miglioramento della qualità del frumento duro. Atti IV Giornate Internazionali sul Grano Duro, Foggia 1992, Italy, pp. 101-115.

Boggini, G., Doust, M. A., Annicchiarico, P. and Pecetti, L. 1997. Yielding ability, yield stability and quality of exotic durum wheat germplasm in Sicily. *Plant Breeding* 116:541-545.

Dexter JE and Matsuo RR, 1980. Relationship between durum wheat protein properties and pasta dough rheology and spaghetti cooking quality. *J. Agric. Food Chem.*, 28 (5), pp 899–902.

Dexter, J. E. 1988. Influence of protein content on some durum wheat quality parameters. *Canadian Journal of Plant Science* 57:717-727.

Feillet, P. and Dexter, J.E., 1996. Quality requirements of durum wheat for semolina milling and pasta production. In: *Pasta and Noodle Technology*. (edited by J.E. Kruger, R.B. Matsuo and J.W. Dick). Pp.95–132. St. Paul, MN: American Association of Cereal Chemists.

Fowler, D. B. and de la Roche, I. A. 1975. Wheat quality evaluation. 3. Influence of genotype and environment. *Canadian Journal of Plant Science* 55:263-269.

Galterio, G., Grita, L. and Brunori, A. 1993. Pasta making quality in *Triticum durum*. New indices from the ratio among protein components separated by SDS-PAGE. *Plant Breeding* 110:290-296.

Grzybowski, R. A. and Donnelly, B. J. 1979. Cooking properties of spaghetti and factors affecting cooking quality. *Journal of Agricultural Food Chemistry* 27:380-384.

Matsuo, R.R., Dexter, J.E., 1980. Relationship between some durum wheat physical characteristics and semolina milling properties. *Canadian Journal of Plant Science*, 1980, 60(1):49-53, 10.4141/cjps80-007.

Novaro, P., D'Egidio, M. G., Bacci, L. and Mariani, B. M. 1997. Genotype and environment: their effect on some durum wheat quality characteristics. *Journal of Genetics and Breeding* 51:247:252.

Porceddu, E., Turchetta, T., Masci, S., D'ovidio, R., Lafiandra, D., Kasarda, D.D., Impiglia, A. and Nachit, M. M. 1998. Variation in endosperm protein composition and technological quality properties in durum wheat. *Euphytica* 100:197-205.

Quick, J. S. and Donnelly, B. J. 1980. A rapid test for estimating durum wheat gluten quality. *Crop Science* 20(6):816-818.

Y. Rharrabti, D. Villegas, C. Royo, V. Martos-Nuñez, L.F. García del Moral, 2003. Durum wheat quality in Mediterranean environments II. Influence of climatic variables and relationships between quality parameters. *Field Crops Research*, 80 (2003) 133–140.